

матичних умов та галузєвої структури виробництва) [3, с. 38–41].

2. Розвиток інтегрованих агропромислових формувань. Проблеми, пов'язані з недосконалістю функціонування переробної сфери для сільського господарства породжують негативні процеси в аграрному секторі, зокрема через незабезпеченість в регіоні центрів переробки льону та цукрових буряків, які економічно вигідно тут вирощувати, сільськогосподарські підприємства значно знизили виробництво такої продукції. Крім цього надто дорогі посередницькі послуги на аграрному ринку спричиняють низьку віддачу товаровиробнику тваринницької продукції. Інтеграція виробничої та переробної сфери сприятиме налагодженню взаємовигідних економічних відносин учасників таких агропромислових формувань.

3. Підтримка господарств населення. Враховуючи важливість розвитку великого підприємництва – як основи майбутнього АПК, слід також створювати умови для функціонування господарств населення. З метою їх підтримки, термінового вирішення потребують такі основні питання: налагодження взаємовигідних зв'язків з учасниками процесу: виробництво – переробка – реалізація; удосконалення орендних відносин.

Отже основні засади організації та функціонування сучасного аграрного сектора, які є результатом процесу реформування, являються передумовами забезпечення подальшого розвитку сільської території та сільського господарства у ній. Тільки врахувавши усі позитивні та негативні риси періоду останніх п'ятнадцяти років, можна раціонально спрямувати стратегію соціально-економічного розвитку села.

1. Вишиваюк М.В. Новий етап розвитку аграрної реформи в області. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 218 с.

2. Земельна реформа в Україні (інформаційні матеріали станом на 1 жовтня 1999 р.). – К.: 1999. – 17 с.

3. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і Західного регіону України / Редкол.: М.В. Зубець (голова редакційної колегії) та ін. - К.: Урожай, 2004. – 560 с.

4. Андрийчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005.– 140 с.

5. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України. 2004. – 75 с.

The organizational aspects of the modern state of agriculture are explored in a region. Organizational pre-conditions of strategic development of agrarian sector are definite. The author suggests basic tasks of socio-economic development of Carpathians village.

Лисюк Н.В.

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ОДИН З ВИДІВ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто суть та значення людського капіталу села в умовах трансформаційної економіки. Визначено необхідність інвестицій в освіту селян шляхом використання механізму державної служби зайнятості.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції в людину, селяни, служба зайнятості, підприємництво.

I. Вступ. Проголошення вищим керівництвом країни 2006 року «Роком села в Україні» є щонайменше свідченням визнання проблематичності його розвитку. Сьогодні є надія, що ця подія не перетвориться на чергову кам-

панію. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005р. схвалено Концепцію Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 рр., цілями якої є реалізація основних напрямів державної політики, створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій, розв'язання соціальних проблем села, розвиток високоефективного конкурентоспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках аграрного сектора, забезпечення продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української культури та духовності. Посилення уваги держави до розв'язання проблем розвитку села актуалі-

ує науковий пошук у напрямі перегляду концептуальних засад розвитку аграрної сфери, зокрема сільського соціуму.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в останні роки в економіці України в цілому, так і в аграрному секторі зокрема, призвели до значного скорочення аграрного ресурсного потенціалу, порушення оптимальних пропорцій його складових, а також до різкого зниження результатів його використання. Підтвердженням цього є гостра проблема кадрового забезпечення села (особливо його якісного складу), зумовлена демографічною ситуацією в сільських регіонах, погіршенням показників їх соціального розвитку, некваліфікованим менеджментом у більшості агроформувань.

Першопричиною безініціативного ставлення значної частини селян до реформи і відстороненого спостереження процесу перетворень стала традиційна недооцінка державою визначальної ролі селян, зневажання їх самобутності, примусове відкладання на майбутнє задоволення елементарних життєвих потреб та інтересів. Розвиток же аграрної сфери неможливий без випереджального всебічного розвитку самих селян – головного учасника аграрних відносин, основної мети і вирішального фактора соціально-економічного зростання.

II. Постановка завдання. Ситуація в аграрному секторі змінилася, а людський чинник так і не став центральним елементом у системі управління державними інвестиціями. Таким чином торкаємося проблематики, пов'язаної з категорією людського капіталу.

Дослідження проводилось на матеріалах статистичної звітності Хмельницького управління статистики. Теоретичною і методичною основою дослідження стали праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Використані такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, статистико-економічний.

Дослідженню аспектів формування, розвитку й реалізації людського капіталу як цілісної концепції присвятили свої праці багато американських учених, зокрема Т. Шульц, А. Бартель, Г. Беккер, М. Боуен, Дж. Фендрік, Ф. Махлуп. Пізніше ці аспекти знайшли відображення у дослідженнях європейських економістів – Г. Бартельса, М. Боона, В. Гофмана, Г. Тена, С.Блека, а починаючи з 90-х років – у дослідженнях

російських вчених, зокрема в роботах С.А. Дятлова, С. Валентя, Р. Нурієва, А.М. Олійника. Серед українських учених цими проблемами займалися О.Ю. Амосов, О.А.Грішнова, М.І. Долішній, В.О. Куценко, Л.Ю. Мельник, І.О. Джаїн, О.М. Бородин, Л.І. Михайлова, Н. Голікова, В. Дем'яненко, Г. Головінова та інші.

Проте окремі питання теорії та практики формування людського капіталу АПК ще не достатньо вивчені й вимагають поглибленішого дослідження. І в цьому плані визначальним стає дослідження впливу інвестицій в людський капітал на розвиток секторів економіки і рівень ділової активності, визнання ролі людського чинника в ефективному використанні виробничих ресурсів, особливо в сільському господарстві.

III. Результати. Людський капітал у визначенні Г. Боуена «складається з набутих знань, навичок, мотивації і енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного часу з метою виробництва товарів та послуг».

У трактуванні Л. Туроу людський капітал являє собою «продуктивні здібності, обдарування і знання».

Т. Шульц зводить людський капітал до розвитку знань і здібностей, які людям надають «шкільна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і зростаючий запас економічної інформації». Г. Беккер дає інше визначення цього поняття: «людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію і пошуки інформації про ціни та доходи».

М. Крітський вважає, що в основі людського капіталу лежить «рух економічного суб'єкта як нової сили суспільного прогресу й інтелектуальної діяльності».

Р.Капелюшников розглядає людський капітал як «запас знань, здібностей і мотивацій, що є у кожного», які «складають капітал, оскільки формування їх потребує відволікання коштів за рахунок поточного споживання, але при цьому вони стають джерелом підвищення продуктивності і заробітків у майбутньому».

Російський дослідник С. Дятлов дає характеристику людського капіталу, яка найповніше відповідає нашому уявленню: «Люд-

ський капітал — це сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці і тим самим впливає на зростання доходів (заробітків) даної людини).

У певній мірі цієї позиції дотримується український дослідник О.А. Грیشнова, за визначенням якої людський капітал — це економічна категорія, що характеризує сукупність сформованих і розвинутих внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, використовується в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів свого власника та національного доходу. О.М.Бородіна дає наступне визначення: «Людський капітал аграрної сфери економіки — це наявний в ній запас природних здібностей, талантів, духовного та фізичного здоров'я, а також набутих — освітнього рівня, професійних знань, кваліфікації, практичних навичок та життєвого досвіду, які доцільно використовуються у суспільному виробництві і приносять дохід їх власникам забезпечуючи ефективний розвиток галузі».

Тобто можна зробити висновок, що одні вчені розглядають людський капітал як сукупність якостей, які визначають продуктивність і можуть стати джерелом доходу для людини, сім'ї, підприємства, в інших — це поняття тісно пов'язане з інвестиціями, які суспільство, підприємство і сама людина направляє на формування трудового потенціалу.

Таким чином, у економічній літературі поняття людського капіталу розглядається у вузькому і широкому ракурсі. У вузькому розумінні однією з форм капіталу є освіта. Людським його називають тому, то ця форма стає частиною людини, а капіталом є внаслідок того, що являє собою джерело майбутніх задоволень або майбутніх заробітків, чи того й іншого разом.

У широкому розумінні людський капітал формується шляхом інвестицій (довгострокових вкладень капіталу) у людину у вигляді втрат на освічу і підготовку робочої сили на виробництві, на охорону здоров'я, міграцію та пошук інформації про ціни і доходи. Отже,

незважаючи на таке розмаїття суджень вчених стосовно структури людського капіталу, усіх їх об'єднує визнання домінуючого фактору освітнього, тобто знань, навичок, умінь та здібностей до їх сприйняття і періодичного оновлення.

По суті, основний елемент людського капіталу — це інвестування в людину. Ці вкладення є джерелом економічного зростання не менш важливими ніж капіталовкладення в матеріально-речові фактори виробництва та землю. Згідно з теорією людського капіталу його безперервне якісне оновлення визначальним чинником, який послаблює тиск соціально-економічних проблем трансформаційного періоду як на окрему особу, домогосподарства і на суспільство в цілому.

На цьому слід зосередити особливу увагу, оскільки за історичними вимірами формування національної ідентичності, сучасні аграрні перетворення є настільки радикальними і непідготовленими інституційно, що сільські осередки «не встигають» адаптуватися до зовнішніх викликів і відповісти традиційними морально етичними та соціально-психологічними стримуваннями й протипагами негативним явищам, які супроводжують аграрну реформу. У свідомості селян спостерігаються так звані «культурний шок». Природно конфліктують між собою традиційні канони економічної поведінки з новими реаліями аграрних відносин. Тому держава одночасно з визначенням координат ринкової економіки має створювати умови для всебічної адаптації селян до вимог не рідко агресивного ринкового середовища.

Соціологічний зміст аграрних реформ потребує відповіді на таке важливе питання, як закономірності стратифікації аграрного соціуму. Дане питання повинно бути розглянутим перш за все з точки зору соціоекономічної природи підприємництва на селі. Важливе значення визначення підприємництва як інституції, яка вже традиційно ототожнюється з економічним зростанням, передбачає вивчення соціологічних аспектів даної категорії, а саме: економічних функцій, психологічних і історичних типів господарювання, сукупності соціальних груп та ідеологічної системи. Предмет підприємництва включає елементи власної культури, особливості соціального складу і способи самоідентифікації підприємницьких груп, їх місце у струк-

турах міжособистих зв'язків, ціннісно-нормативні основи господарської діяльності і т.д. Не зважаючи на активні наукові пошуки, специфікація умов розвитку і становлення підприємництва в аграрній сфері України потребує уточнення ряду положень.

Так, загалом сформулювалася точка зору, достатньо логічна у своєму теоретичному контексті про те, то доля ринкових трансформацій пов'язана передусім з розвитком підприємництва як економічного і ідеологічного руху. На наш погляд, така точка зору представляється неадекватною до реальних подій на пострадянському просторі. Підприємництво відноситься до числа найскладніших понять, які мають численні інтерпретації. На нашу думку, дане питання повинно розглядатися не тільки у функціональному, але й структурному вигляді. Отже, важливими є питання того, чи дійсно розвиток аграрної сфери буде обумовлюватися успіхом чи невдачами розвитку підприємництва, яка соціальна база для створення і розвитку останнього існує і може вдосконалюватися, що являє собою реальний підприємець на селі як соціоекономічна постать та ін.

Свідченням руйнування людського капіталу зокрема Хмельницької області є те, що лише 9,1% працівників сільського господарства станом на 1.01.2001 року мали неповну та базову вищу освіту і лише 4,1% – повну вищу освіту, що втричі менше ніж у промисловості, а кількість освіченої молоді в віці від 15–35 років в загальній кількості сільськогосподарських працівників складала лише 20%, що свідчить про відтік молоді і молодих спеціалістів з села. Слід також зазначити, що кількість працівників сільського господарства області у 2005 році зменшилась порівняно з 2000 роком на 51,4%. При цьому рівень доходів сільських жителів по області виражений номінальною заробітною платою на 1.01.2005 року складав 187,8 грн., що втричі менше, ніж у промисловості і найменша серед усіх галузей економіки.

Тому так важливо в теперішніх умовах усвідомлення необхідності інвестицій в людський капітал села, адже це необхідна умова формування його якісного оновлення.

З усіх видів інвестицій в людський капітал – освіта є однією з найважливіших. Загальна і фахова освіта поліпшує якість, підвищує рівень і розширює запас знань людини,

а тим самим збільшує обсяг і якість людського капіталу. Особливо варто виділити вкладення, спрямовані на підвищення кваліфікації, навчання на виробництві, навчання основам ведення підприємницької діяльності.

Фактично в період централізовано-планового регулювання економіки у селян були пригнічені якості, що формують конкурентноспроможний людський капітал – ефективного власника землі, засобів виробництва та його результатів. Незважаючи на тотальні пропагандистські заходи загальнодержавного масштабу, спрямовані на виховання «почуття власника», воно залишалось нерозвинутим. Селянин був господарем лише колгоспного двору (особистого підсобного господарства), тому затребуваною залишалась мотивація до формування рис підприємця, менеджера, лідера та інших якостей, які характеризують ринковий тип економічно відповідальної поведінки і конкурентної економічної культури.

Після проведеного соціологічного дослідження виявлено, що в Хмельницькій області в 2005 році серед 150 респондентів мали бажання відкрити власну справу 46 осіб, тобто 30,7%; працювати в сільськогосподарському підприємстві лише 18 осіб або 12%; стати фермерами - 23 особи або 15,3%; вести особисті селянські господарства – 19 осіб або 12,7% і працювати в іншій сфері – 44 особи або 29,3%. Тобто найбільше серед опитаних мають бажання займатися власною справою на селі.

Ці та інші проблеми потребують опрацювання та вирішення саме державним ресурсом, тому доцільно спрямувати увагу на якісне оновлення людського капіталу на селі, в тому числі через систему механізмів служби зайнятості, яка сприяє адаптації селян до сьогоднішніх умов ведення підприємницької діяльності.

В процесі реформування аграрного сектору економіки в сільському господарстві Хмельницької області докорінно змінилися організаційно-правові форми господарювання та соціально-правові відносини. Разом з тим кількість незайнятих громадян серед сільського населення продовжує зростати.

Служба зайнятості прагне оптимально використати всі можливості щодо надання соціальних послуг мешканцям села, які звертаються за послугами до служби зайнятості.

Протягом січня-липня в базових центрах зайнятості області перебувало 22,3 тис. осіб членів особистих селянських господарств, працевлаштовано – 8605 осіб. Отримали одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності – 257 осіб, проходили професійне навчання 883 особи, в тому числі на курсах цільового призначення – 56 осіб, брали участь у громадських роботах 3968 осіб. Станом на 01.08.2006 року на обліку в базових центрах зайнятості перебувало 8778 осіб зазначеної категорії.

Обласною службою зайнятості широко пропагуються різноманітні форми зайнятості на селі. Серед них організація підприємницької діяльності, створення комунальних підприємств, розвиток підсобного господарства, сільський туризм тощо. В центрах зайнятості області для безробітних за участю представників місцевих органів влади, інших державних та не державних установ, громадських організацій та благодійних Фондів проводяться різноманітні інформаційні та тематичні семінари, семінари-тренінги, „круглі столи», розповсюджується інформаційно-рекламна продукція, використовується радіо та друковані видання, створюються відеофільми щодо пропаганди саме таких форм зайнятості. Практикується участь керівництва ЦЗ у щотижневих виїзних зустрічах сільських громад із представниками органів влади, соціальними партнерами та роботодавцями щодо вирішення активної політики зайнятості на селі. Протягом серпня-вересня базовими центрами зайнятості будуть проводитись «круглі столи» з презентацією роботи центру зайнятості за новітніми технологіями для депутатського корпусу міських та районних рад. Під час «круглого столу» буде розглядатись питання зайнятості сільського населення.

Практика підписання двосторонніх угод між сільськими головами і районним центром зайнятості про співпрацю показала, що при цьому активізується відповідальність голів сіл і роботодавців, які підписали угоди про співпрацю, прискорюється створення нових робочих місць при сільських радах, у соціальній сфері. Завдяки цьому вивчається проблема зайнятості в кожному населеному пункті, а також привертається увага місцевої влади, зокрема, сільських голів, до цієї

соціальної проблеми і потреби вирішувати її всією громадою при активній допомозі районного центру зайнятості.

Протягом квітня 2006 року у восьми базових центрах зайнятості області були проведені семінарські заняття для мешканців сільської місцевості на тему – «Технологія органічного землеробства.

Переваги і складності». Метою проведення семінарів є орієнтація незайнятого населення сільської місцевості до розвитку підсобного сільського господарювання.

Семінари проводились обласним центром зайнятості спільно з Головним управлінням економіки Хмельницької ОДА. У семінарах взяли участь 142 безробітних, які мають присадибні ділянки, дійсно бажають і зацікавлені займатися землеробством у власному господарстві.

У серпні 2006 року викладачі інституту післядипломної освіти та дорадництва Подільського державного аграрно-технічного університету майже у всіх центрах зайнятості області провели інформаційні семінари на теми: «Тваринництво» (свинарство, бджільництво, птахівництво), «Рослинництво (овочівництво закритого та відкритого ґрунту, вирощування лікарських рослин, насінництво картоплі, рибиництво)», «Несільськогосподарський бізнес (сільський туризм, сфера послуг, торгівля)».

Метою проведення семінарів було спрямування селян до раціонального ведення особистого селянського господарства,

орієнтація до започаткування власної справи та перетворення власних господарств у продуктивні підприємства.

Протягом липня-серпня представники кластеру «Оберіг» проводили семінари-тренінги для безробітних з сільської місцевості, які бажають займатись сільським туризмом.

IV. Висновки. Виходячи з вище сказаного слідує, що сучасна особливість інвестиційних процесів у формування та розвиток аграрного людського капіталу підвищує значення якісного оновлення знань і практичних навичок тієї частини цього капіталу, яка нині використовується в аграрній сфері. Інвестиції в цю частину людського капіталу можуть забезпечити високий економічний ефект за досить короткий проміжок часу. Встановлено, що таке інвестування здійснюється через механізм державної служби зайнятості, яка являє собою головну сполуч-

ну ланку між аграрною освітою і виробництвом та основну складову системи безперервної освіти, що особливо актуально в умовах трансформації економічних відносин на селі та невідповідності до них селян.

1. *Бородіна О.М.* Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку. – К.: ІАЕ. УААН, 2003. – 277 с.

2. *Гришова О.А.* Людський капітал і формування системи освіти і професійної підготовки. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2001. – 254 с.

3. *Дятлов С.А.* Основы теории человеческого капитала. – СПб.: Издательство Спб УЭФ. – 220 с.

4. *Михайлова Л.І.* Економічні основи формування людського капіталу в АПК. – Суми: «Довкілля», 2003р. – 326 с.

5. *Мозильний О.М.* Регулювання аграрної сфери. Ужгород.: «Іва», 2005р. – 399 с.

6. Стан зареєстрованого ринку праці Хмельницької області за 2005 рік. Аналітично-статистичний збірник №4. – Хмельницький, 2005.

Essence and value of human capital of village is considered in the conditions of market economy. The necessity of investments is certain for formation of peasants by the use of mechanism of government service of employment.

Калачова І.В.

МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СЕЛА ЯК ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДЛЯ РОЗРОБКИ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто роль статистичних обстежень за соціально-економічним становищем сільських населених пунктів. Обґрунтовується необхідність створення інформаційної бази для забезпечення моніторингу соціальної сфери села, який виступає важливим інструментом при розробці і реалізації заходів державної соціальної політики.

Ринкове середовище вимагає пріоритетного розвитку соціальної сфери, в якій реалізуються соціально-економічні інтереси різних статево-вікових груп населення, відносини суспільства і людини, задовольняються матеріальні та духовні потреби, створюються належні умови життєдіяльності.

Соціальна сфера села як економічна категорія є об'єктом широкого соціально-економічного вивчення. Мета даної статті полягає у тому, щоб за допомогою статистичних даних якомога ширше розкрити суть процесів, які характеризують умови та якість життя сільського населення, розвиток соціальної інфраструктури сільських територій тощо.

Соціальна сфера являє собою матеріальну та організаційну основу задоволення життєвих потреб сільського населення. Проте незадовільні економічні та соціальні умови на робочих місцях і проживання на селі спричиняють руйнацію сільської поселенської мережі, розширення зон суцільної незаселеності сільських територій, розпорошення та низький рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури тощо.

Протягом листопада-грудня 2005 року органами державної статистики України було проведено чергове, четверте суцільне обстеження сільських населених пунктів станом на 1 листопада 2005 року.

Статистичне спостереження за соціально-економічним становищем сільських населених пунктів є важливою та необхідною складовою для створення інформаційної бази з метою забезпечення моніторингу соціальної сфери села, який є інструментом для розробки державної політики, спрямованої на формування повноцінних життєвих умов в сільській місцевості, задоволення економічних і соціальних потреб сільського населення, комплексний розвиток сільських територій, збереження і відродження історико-архітектурної спадщини села, підтримку поселень, які втратили здатність до самовідродження населення, та районів особливо гострої демографічної кризи.

Далі представлені результати суцільних спостережень, які характеризують стан та тенденції соціальної сфери сільських населених пунктів.

Демографічна ситуація. На початок листопада 2005 року в Україні нараховувалось 28574 сільських населених пунктів, що на 74 населені пункти менше, ніж на дату попереднього обстеження (01.01.2001р.), внаслідок зняття з обліку незаселених поселень. Серед них у 227 населених пунктах (0,8% від загальної кількості) зовсім не було населення, але